

Literatura a kriteratura

Dávno, dávno již tomu, co Kingsley Amis napsal *Šťastného Jima*, nejlepší komickou prózu poválečné britské literatury, která se postupně, a aniž by to Amis zamýšlel, stala zakladatelským dílem tak zvaného univerzitního románu (campus novel). A dávno již tomu, co tentýž autor v týdeníku *Spectator* (13. 7. 1956) prohlásil, že nikdy neslyšel o Camusovi a Sartrovi. Byla to ironická a jízlivá nadsázka, ale Amis tak vyjádřil typický anglosaský postoj padesátých let — postoj jistě konzervativní a ostrovně omezený, zároveň postoj, v němž se zračila tradiční anglická nechuť ke všem „ismům“, k filosofii vůbec a k francouzské filosofii obzvláště. To vše ve jménu starého dobrého zdravého rozumu, který byl pro Amise a autory jemu blízké základní myšlenkovou orientací. Mohli se přitom opřít nejen o celou anglickou empirickou tradici, ale také například o obrovskou morální a literární prestiž George Orwella. Právě pragmatická víra ve zdravý rozum těmto britským autorům padesátých let umožňovala nebrat vážně to, co zbytek Evropy vážně bral. A tak v době, kdy Sartre a Camus představovali evropskou intelektuální avantgardu, mohl Kingsley Amis prohlásit existencialismus za pošetilou, romantickou módu, která se nesrovnává se zdravým rozumem. Člověk nadaný zdravým rozumem si přece nebude klást otázku o smyslu vlastní existence, nikdy si, říká Amis, nepoloží otázku: „Kdo jsem?“ Ptá se pouze: „Jak mám žít?“

Nevím, co si sir Kingsley Amis myslí dnes o Barthesovi, Foucaultovi či Derridovi, a už vůbec si netroufám odhadnout, jaké pocity v něm vzbuzuje Lacanův výrok „myslím tam, kde nejsem, tudíž jsem tam, kde nemyslím“, ale vše nasvědčuje tomu, že střet anglického zdravého, empirického a pragmatického rozumu s francouzským spekulativním myšlením vstoupil do nové

fáze. Představa staré dobré malé Anglie (Little England), tak drahá Amisovi a mnohým dalším spisovatelům padesátých let, se zdá být dnes stejně neudržitelná jako mýtus splendoru izolace ostrovní říše. Tunel pod kanálem La Manche je dnes skutečností, ale zdá se, že dlouho před jeho dokončením se francouzští strukturalisté a poststrukturalisté dali čile do práce, až se jim příslovečný anglický zdravý rozum podařilo dokonale podkopat. A protože ražení tunelů mezi dvěma kulturami musí být oboustrannou záležitostí, představuji si to všechno asi takhle: z francouzské strany kope, rubá a razí tunely Barthes, Foucault, Derrida a Lacan, na anglické straně se dlouho neděje nic (kromě ojedinělých a ne vždy úspěšných sond Christine Brooke-Roseové), pak se o první vlastní tunel pokusí John Fowles, v sedmdesátých a osmdesátých letech ho však profesionálně odstrčí stranou Malcolm Bradbury a David Lodge a vybaveni nejnovější intelektuální technikou francouzské výroby se prokopou na půl cesty vstříc svým francouzským kolegům. Když se setkají, je z toho spousta legrace, bonmoty létají sem a tam, ve vzduchu se vznáší volné, nezakotvené „označující“ (signifiant, signifying), a za všeobecného veselí umírá literatura a rodí se kriteratura.

Kriteratura není pouze literatura psaná literárními kritiky a profesory literatury, ale znamená epochální průlom do tradičního, po staletí pěstovaného a uznávaného názoru, že smyslem literární kritiky a teorie je napomáhat porozumění literatuře. Vše nasvědčuje tomu, že posláním literární kritiky a teorie v naší postmoderní epoše je pomáhat čtenářům literatury nerozumět, ovšem — toť se rozumí — nerozumět jí teoreticky a filosoficky fundovaným způsobem. Zatímco ještě v dobách Amisových angličtí studenti četli pro potěšení a věnovali celý semestr rozborům románů Henryho Fieldinga a Jane Austenové, dnes s nemenším potěšením zkoumají Foucaultovu *Historii sexuality*, *Historii spánku* či Barthesovu knihu *Rozkoš z textu*. Ti pokročilejší pak k této základní intelektuální stravě přidávají Derridu, Althussera, Kristevu, Lyotarda, Harolda Blooma a Paula de Mana.

Nová literární věda vytlačuje z regálů knihkupectví sexuální příručky, ruší autory a nahrazuje je čtenáři, kteří ovšem potřebují celé zástupy teoretiků, kteří jim — jak už bylo řečeno — poradí, jak literaturu správně a náležitě nerozumět. Spisovatelů a básníků tak vlastně již není třeba, neboť, jak každý vzdělanec dnes ví, spisovatelé nepíší, ale jsou psáni historií, kulturou a — samozřejmě — jazykem samotným. A tento jazyk se má nebývale čile k světu, protože píše a píše a proměňuje svět v jakýsi počítačový soubor textů — svět je text, vesmír je text, lidské tělo je text, bolest je text, válka je text, hladomor je text, život je text, smrt je text, Bůh je text, zkrátka všechno je text — i nic je text.

A co na to zdravý rozum? Krčí se někde v koutku, ani nedutá, jen si rozpačitě cucá palec a trpí strašlivým komplexem méněcennosti. Ví, že sám je také text, navíc text směšný a zastaralý. Občas vystrčí růžky a prohlásí novou vědu za pokus o likvidaci celé křesťansko-humanistické kulturní tradice, za akt literárního a kulturního terorismu (René Wellek může být jeden příklad za všechny). Jenomže to je také text a pro každého průměrného teoretika nové vědy je hračkou takový text dekonstruovat. A tak neustále přibývá těch intelektuálů, kteří náš společný postmoderní úděl pojmají spíše veselicovým způsobem a radují se z toho, že literární teorie, dříve disciplína víceméně okrajová, se konečně dostala do samého centra filosofického myšlení. A že básník a spisovatel, tradiční hrdina renesance, romantismu, modernismu i doby poměrně nedávné, byl na sklonku dvacátého století konečně nahrazen literárním teoretikem.

Reakce britských spisovatelů je, jak také jinak, kompromisní. Například Malcolm Bradbury své velmi čtivé kriterární dílo nazvané příznačně *Mensonge* (francouzsky „lež“) začíná věčným konstatováním, že jako každé pořádné intelektuální hnutí i strukturalismus je francouzského původu. Nemohu se však zbavit dojmu, že často hovoří o nové „francouzské vědě“ podobným způsobem, jakým alžbětinci hovořili o „francouzské nemoci“, když chtěli humorně obejít slovo „syfilis“. Syfilis není k smíchu, když však o ní hovoří Klubko ve *Snu noci svatojánské*,

hned k smíchu je. Ani na strukturalismu či dekonstrukci není vůbec nic k smíchu, jakmile o nich však hovoří Malcolm Bradbury a David Lodge, hned k smíchu jsou. A třebaže tento smích má mnoho podob, zdá se mi, že je to vždy smích zdravého rozumu — zdravého rozumu, který, pravda, trochu žárí, že centrum literárního a filosofického myšlení je dnes opravdu ve Francii a ne v Británii, nicméně se dožaduje svého. Navíc je to zdravý rozum, který si dal práci a důkladně se s novou francouzskou vědou obeznámil — Malcolm Bradbury, tím víc pak David Lodge francouzskou literární teorii důvěrně znají a jejich anglosaský postoj je tak diametrálně odlišný od Amisova. Přesto je v jejich kriterárních dílech hodně amisovského praktického zdravého rozumu.

Malcolm Bradbury například v knize *Mensonge* pokládá Barthesův esej *Smrt autora* (*La Mort d'auteur*) za jeden z největších počínů raného strukturalismu. Zároveň však dodává, že smrt autora se náramně hodila nakladatelům, kteří rychle pochopili, že dokud knihy psali autoři, museli za ně dostávat honoráře, kdežto nyní, když knihy píše čtenáři (tím, že je čtou), nejen že nechťejí peníze, ale ještě za to platí.

Průkopnické místo v dějinách kriteratury však patří Davidu Lodgeovi, protože ten jako první z britských spisovatelů pochopil, že literární teorie, po staletí víceméně podřazená původní literární tvorbě, může nejen původní tvorbu inspirovat, ale také se jí sama stát, čímž se z původně původní literatury stala záležitost zcela nepůvodní, zatímco původně nepůvodní literární teorie převzala roli tvorby zcela původní. A tak zatímco se ostatní britští spisovatelé poněkud nesměle a s typickou polovičatostí pokoušeli narušovat tradiční realistické příběhy nejrůznějšími metam románovými postupy čili psaním o psaní, David Lodge začal psát romány o literární teorii a stal se předním proponentem kriteratury. Brilantně dokázal, že literární teorie může kriteratuře poskytnout nejen téma, ale také vtíp, napětí a dokonce i erotiku. A jakou erotiku! Kam se na ni hrabe D. H. Lawrence či Henry Miller! David Lodge, inspirován Derridou, objevil v románu *Svět je malý* (*Small World*, 1984, česky 1988) erotičnost procesu

literární interpretace: jestliže smyslem klasického striptýzu není konečné odhalení, ale právě postupný proces odhalování, pak v literární interpretaci, tvrdí Lodgeův hrdina Morris Zapp, nejde o odhalení konečného smyslu díla, ale o neustálý odklad (deferment) tohoto odhalení.

K tomuto koperníkovskému převratu v kriterárním myšlení není potřeba nic dodávat, protože David Lodge je v Čechách dobře znám. Antonín Přidal (pod krycím jménem Mirka Čejky) pořídil skvělé překlady románů *Den zkázy v Britském muzeu* (The British Museum is Falling Down, 1964, česky 1975), *Hostující profesori* (Changing Places, 1975, česky 1980) a *Svět je malý*, a v devadesátých letech vydalo nakladatelství Svoboda-Libertas další Lodgeův příspěvek do análů kriteratury nazvaný *Pěkná práce* (Nice Work, 1988, česky 1993). Jeho literární styl není určen romancí, jako tomu bylo v případě románu *Svět je malý*, ale anglickým sociálním románem devatenáctého století (Gaskellová, Disraeli, Kingsley) a univerzitní svět se v něm dostává do konfrontace se světem průmyslu. Univerzitní učitelka anglické literatury a specialistka na sociální román Robyn Penroseová v rámci nového programu spolupráce mezi univerzitami a průmyslovými podniky přichází do strojírenské firmy Pringle's na poněkud výjimečnou stáž: podle plánu nazvaného „Shadow Scheme“ se má stát „stínem“ ředitele firmy Victora Wilcoxe, to znamená, že každou středu má být nepřetržitě s Wilcoxem a sledovat jeho práci.

V románu *Pěkná práce* se Lodgeovo strukturalistické myšlení, založené na binárních opozicích, projevuje především ve střetu světa liberálních hodnot humanitních s praktickým a pragmatickým světem průmyslu, ve srážce radikálního feminismu (Robyn Penroseová) s konzervativním maskulinismem (Vic Wilcox). Sympatickým rysem románu je Lodgeova humorná obrana feminismu: představa středostavovského konzervativního manažera, který se tak beznadějně zamiluje do svého radikálního feministického „stínu“, že začne, chudinka malá(ý), číst romány sester Brontëových či George Eliotové, je půvabným vítězstvím

humanitní vzdělanosti nad pragmatickým světem podnikání. Pravda, k tomuto vítězství dochází častěji v textech Davida Lodge než ve skutečném životě, ale co na tom? Což snad „skutečný život“ není také jenom text?